

Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine i problemi njene primjene u našoj zemlji

CONVENTION SUR LA PROTECTION DE L'HERITAGE UNIVERSEL CULTURELS ET NATURELS, AINSI QUE SUR LES PROBLEMES DE LEUR APPLICATION CHEZ NOUS

Džemal Čelić

O d kada je poslije rata u Parizu osnovana specijalizovana Organizacija ujedinjenih nacija za prosvjetu, nauku i kulturu (UNESCO), problemi kulturnog nasljeđa bili su, takorekuć, stalno na dnevnom redu njenih radnih tijela. Brojne su preporuke i konvencije, koje su posredstvom UNESCO-a, donešena u posljednjih četvrt stoljeća i sa kojima su konzervatori cijelog svijeta ne samo upoznati, već su ih i pozdravili kao snažno oružje u svakodnevnoj borbi za očuvanje kulturnih tekovina pojedinih naroda i čitavog čovječanstva.

Cilj mi je, u ovom trenutku, da se nešto detaljnije osvrnem na posljednju iz serije ovih konvencija, koju je krajem prošle godine ratifikovala Skupština SFRJ, a u čijem sam pripremanju i lično učestvovao. Radi se o Konvenciji o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, koja je vjerovatno većini naših konzervatora poznata i čini se da bi bilo korisno da malo izmijenimo misli o mogućnostima njene primjene u našoj zemlji.

Rad na ovoj Konvenciji počeo je još 1970. g., da bi u aprilu 1972. g., došlo do usaglašavanja stavova u Komitetu eksperata, te da bi dokument konačno bio prihvaćen na XVII zasjedanju Generalne asambleje UNESCO-a u novembru iste godine.

U početku se radilo na pripremi dokumenta koji bi se odnosio samo na kulturno nasljeđe, ostavljajući komponentu prirodnog nasljeđa za drugu Konvenciju. Međutim, na intervenciju nekoliko zemalja — članica, posebno SAD, došlo se do koncepta jedinstvene konvencije za jednu i drugu materiju.

Sve više je alarmantnih upozorenja da kulturnom i prirodnom nasljeđu danas prijete uništenje, ne samo zbog uobičajenih uzroka propadanja, već posebno zbog promjena u društveno-ekonomskom životu, koje su praćene svojevrsnim novim fenomenima oštećenja i razaranja.

U svijetu je danas iskristalisan stav da oštećenje kulturne ili prirodne baštine jedne zemlje predstavlja osiromašenje baštine svih naroda svijeta; pa pošto zaštita na nacionalnom planu često ostaje nepotpuna zbog nedostatka ekonomskih, naučnih i tehničkih sredstava u potrebnom obimu, to je u smislu Ustava UNESCO-a proveden potrebnii postupak pripreme i donošenja odgovarajućeg dokumenta. Ustavom UNESCO-a se — naime

— predviđa da će ova međunarodna organizacija pomagati na održavanju napretka i širenju znanja, vodeći brigu o održavanju i zaštiti nasljeđa cijelog svijeta i dajući u tom cilju preporuke zainteresiranim nacijama.

Postojeće međunarodne konvencije, preporuke i rezolucije o kulturnim i prirodnim dobrima neosporan su dokaz od kolikog je značaja za sve narode svijeta čuvanje prirodnih i kulturnih dobara, a sasvim je jasno da su neka od tih dobara i od takvog značaja da ih treba štiti za cijelo čovječanstvo. Pa ako je tako, s obzirom na ozbiljnost novih opasnosti koje im prijete, međunarodna zajednica je dužna da učestvuje u zaštiti onog nasljeđa koje ima izuzetnu, univerzalnu vrijednost. Pri tome, UNESCO-u nije cilj da u tim poslovima preuzme i zamijeni akcije zainteresirane zemlje, već da obezbjedi efikasnu dopunu takvim akcijama.

Konvencija (čl. 1. i 2) daje definicije »kulturne« i »prirodne« baštine. Pod kulturnom baštinom podrazumijevaju se, prije svega, spomenici, tj. djela arhitekture, monumentalna kiparska ili slikarska djela, elementi ili strukture arheološkog karaktera, natpisi, te razne skupine elemenata iznimne vrijednosti s historijskog, umjetničkog ili naučnog gledišta. Ovamo spadaju i razni ansambli i skupine građevina, koje po svojoj arhitekturi, jedinstvu i uklopljenosti u pejzaž predstavljaju iznimnu vrijednost u gornjem smislu, kao i znamenita mjesta, značajna s arheološkog, historijskog, etnološkog ili antropološkog gledišta.

Kao »prirodna baština« u smislu Konvencije razumiju se spomenici prirode sastavljeni od fizičkih ili bioloških formacija od univerzalne vrijednosti s ostetske ili naučne tačke gledanja, geološke i fiziografske formacije, te precizno određene zone obitavanja ugroženih vrsta flore i faune, kao i druga značajna mjesta prirode koja imaju izuzetnu, univerzalnu vrijednost sa naučnog ili estetskog aspekta.

Konvencija obavezuje države-članice da utvrde i razgraniče kulturna i prirodna dobra koja se nalaze na njihovom teritoriju, a spadaju u kulturno i prirodno nasljeđe prema gornjim definicijama (čl. 3).

Zemlja koja ratifikuje Konvenciju (čl. 4) priznaje da je prvenstveno njena dužnost da pronala-

zi, zaštićuje, konzervira, popularizira i prenosi budućim generacijama kulturno i prirodno nasljeđe koje se nalazi na njenoj teritoriji. U tom cilju, ona će nastojati da djeluje vlastitim snagama, a ako zatreba, koristiće i međunarodnu pomoć, prije svega u finansijskom, kao i naučnom i tehničkom pogledu.

Zemlje-članice dalje se obavezuju (čl. 5) da usvoje politiku koja će kulturnoj i prirodnoj baštini dati određene funkcije u životu zajednice, te da se zaštita te baštine uključi u programe opšteg planiranja. Obavezuju se dalje na formiranje odgovarajućih službi, koje će raspolagati osobljem i sredstvima za izvršavanje postavljenih zadataka. Insistira se na razvijanju naučnih i tehničkih istraživanja i proučavanja, te usavršavanja takvih metoda rada, na osnovu kojih će država moći da se suprotstavi opasnostima koje ugrožavaju njeno nasljeđe. Konačno, zemlje-članice se isto tako obavezuju na preduzimanje zakonskih, naučnih, tehničkih, administrativnih i finansijskih mjera, kao i na uspostavljanje nacionalnih ili regionalnih centara za obuku na polju zaštite, održavanja i popularizacije svog nasljeđa, te na stimulisanje naučno-istraživačkog rada na tom polju.

Poštujući u potpunosti suverenitet zemalja na čijoj se teritoriji nalaze dobra od univerzalnog značaja, kao i prava vlasništva, države-potpisnice Konvencije priznaju da takva dobra predstavljaju univerzalno nasljeđe i da na njihovoj zaštiti treba da sarađuje cijela međunarodna zajednica. Države-članice se obavezuju da, u skladu s Konvencijom, pružaju pomoć na zaštiti i drugim poslovima oko ovih dobara, ako države na čijoj se teritoriji ona nalaze budu takvu pomoć zatražile. Konvencija dakle podrazumijeva uspostavljanje međunarodnog sistema saradnje i pomoći, u cilju davanja podrške zemljama — članicama u njihovim naporima na utvrđivanju i očuvanju vrijednosti od univerzalnog značaja (čl. 6).

Da vidimo sada, kako naša zemlja stoji u odnosu na ovaj prvi dio Konvencije, tj. u odnosu na definiciju kulturne i prirodne baštine, te u odnosu na pitanja njene zaštite na nacionalnom i međunarodnom planu.

U tom pogledu, čini se, da ne bi trebalo biti problema, s obzirom na naše stavove, izgrađivane kroz proteklih trideset godina do danas, te na dosadašnje rezultate službe zaštite u Jugoslaviji, koji su generalno u intencijama Konvencije.

Naše socijalističko samoupravno društvo obezbjedilo je na unutaršnjem planu zaštitu kulturnog i prirodnog nasljeđa ne samo zakonima o zaštiti spomenika kulture i prirode, koji su, pod raznim nazivima, odavno donešeni i na snazi u svim republikama i autonomnim pokrajinama, već i nizom drugih zakona (npr. Zakon o prostornom planiranju i zaštiti sredine u SR BiH), da bi ista materija našla odgovarajuće mjesto i u Ustavu SFRJ i svih naših republika.

Sama definicija »kulturne i prirodne baštine« uglavnom se podudara sa shvatanjima koja su kod nas prihvaćena, s tim da nas čl. 3. Konvencije oba-

vezuje da se »utvrdi i razgraniči« koja bi to dobra na našoj teritoriji ima »univerzalnu vrijednost«. U našoj dosadašnjoj praksi mi smo imali izvjesnih rezervi prema raznim oblicima kategorizacije spomenika, a ratifikacijom Konvencije direktno smo se obavezali za izdvajanje onih od izuzetne »univerzalne vrijednosti«.

Pitanja pronalaznja, zaštite, konzervacije i popularizacije našeg nasljeđa naša je služba zaštite obavljala i do sada suštinski u duhu čl. 4. i 5. Konvencije.

I do sada se naša služba zaštite, sa punim respektom odnosila prema kulturnom nasljeđu drugih zemalja, ostvarujući veoma zapaženu saradnju npr. na spašavanju spomenika u dolini Nila, ili u akcijama Rimskog centra itd. Takođe smo veoma rado prihvatili pomoć stručnjaka izvana, počev od radova na Sv. Sofiji u Ohridu, do aktuelnog prenošenja manastira Pive u SR Crnoj Gori. Upravo te aktivnosti međunarodne saradnje u biti su u duhu čl. 6. ove Konvencije.

Sasvim je razumljivo prema tome, da naša zemlja, sa svojom danas već razvijenom službom zaštite, a posebno s obzirom na njen ugled među zemljama u razvoju i ulogu koja ima u nesvrstanom svijetu, bude među prvima koja će — u duhu Konvencije — sa punim interesom prihvatiti uspostavljanje međunarodnog sistema saradnje i pomoći na ovom planu.

Najveći dio Konvencije (čl. 8. do 14) odnosi se na obrazovanje i rad posebnog Međunarodnog komiteta za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine pri UNESCO-u (Komitet svjetske baštine), koji treba da bude sastavljen od predstavnika 15 zemalja članica (ovaj se broj povećava na 21, kad Konvenciju ratifikuje 40 zemalja).

Države-članice treba da dostave Komitetu inventar dobara od univerzalnog značaja, koji se nalaze na njenoj teritoriji. Na osnovu podnešenih inventara, Komitet će ustanoviti, voditi i povremeno objavljivati »Spisak svjetske baštine«, a po kriterijima koji će biti ustanovljeni. Da bi neko od dobara bilo unijeto u spisak svjetske baštine, potrebna je saglasnost zainteresirane države.

Komitet će, na osnovu podataka iz gornjeg spiska, prema potrebi sastavljati i objavljivati »Spisak svjetske baštine u opasnosti«, tj. spisak dobara za čiju je konzervaciju tražena pomoć u smislu Konvencije. Predviđeni su uslovi pod kojima dobra mogu biti unijeta u ovaj spisak.

Zadatak je Komiteta da prima i proučava zahtjeve za međunarodnu pomoć za dobra koja budu unijeta, ili imaju uslove da budu unijeta u spiskove o kojima je bila riječ. Zahtjevi se mogu podnositi u svrhu zaštite, konzervacije, popularizacije ili rehabilitacije tih dobara. Zahtjevi za međunarodnu pomoć mogu se odnositi i na istraživačke radove, ukoliko je izvjesno da će daljnja istraživanja biti opravdana.

Komitet će donositi odluke o karakteru i obimu njegove pomoći, a posebno će određivati prioritet svojih intervencija. Odluke Komiteta donose

se dvotrećinskom većinom, a sprovodi ih Generalni direktor UNESCO-a.

Efikasnost rada Komiteta svjetske baštine obezbeđena je osnivanjem »Fonda za svjetsku baštinu« (čl. 15. do 18). Sredstva Fonda sastoje se od obaveznih i dobrovoljnih doprinosa država-članica Konvencije, zatim priloga, poklona, zavještanje, kamata, iznosa prikupljenih od manifestacija organiziranih u korist Fonda itd. Prilozi Fondu i ostali oblici pomoći u korist Komiteta mogu se koristiti jedino u svrhe koje sam Komitet odredi. Bilo kakvi prilozi namijenjeni Fondu ne smiju biti politički uslovljeni.

Države-članice su se obavezale da svake godine uplaćuju u Fond priloge po procentu kojeg određuje generalna skupština članica Konvencije, odnosno na dobrovoljne doprinose koji »ne bi trebalo da iznose manje« od navedenog procenta. Država koja zakasni sa uplatom doprinosa neće se moći birati za člana Komiteta svjetske baštine.

Uslovi i modaliteti za dobivanje međunarodne pomoći definisani su čl. 19. do 26. Svaka zemlja-članica može zatražiti pomoć za baštinu od univerzalnog značaja koja se nalazi na njenoj teritoriji, a koju je Komitet unio, ili će unijeti, u jedan od svojih spiskova (Spisak svjetske baštine ili Spisak svjetske baštine u opasnosti). Komitet će odrediti proceduru po kojoj će se molbe razmatrati, kao i elemente koje takva molba treba da sadrži. Prioritet će se davati molbama podnijetim zbog katastrofa i prirodnih nepogoda, jer takvi slučajevi mogu iziskivati preduzimanje hitnih mjera, u koje svrhe Komitet treba da ima na raspolaganju i Rezervni fond.

Pomoć Komiteta može se pružiti u formama studija, stručnjaka, tehničara i kvalifikovanih radnika, osposobljavanja stručnjaka, snabdjevanja odgovarajućom opremom, zajmovima sa smanjenom kamatom i velikim rokom otplate, a izuzetno subvencijama bez obaveza otplaćivanja.

Konvencija obavezuje zemlje-članice i na određeni obrazovni program (čl. 27. i 28), koji bi među narodima stimulisao poštovanje i uvažavanje kulturne i prirodne baštine. Insistira se na informisanju javnosti o opasnostima koji prijete toj baštini, kao i o preduzetim mjerama, posebno o primjeni ove konvencije. Itd. itd.

Ovo bi, dakle, bile osnovne intencije i odredbe Konvencije. Mada u veoma skraćenom obliku, smatrao sam neophodnim da skup upoznam s njenim sadržajem, prije nego što iznesem nekoliko osnovnih problema, o kojima bi trebalo razmisliti u vezi njene primjene kod nas i u odnosu na našu baštinu.

Prije toga, da kažem još da Konvencija stupa na snagu tri mjeseca poslije predaje dvadesetog instrumenta o ratifikaciji. Jugoslavija je bila deveta zemlja koja je ovo učinila, a prije nekoliko dana smo obavješteni da je Švajcarska bila dvadeseta država koja ju je ratifikovala 19. septembra 1975. g., te prema tome Konvencija je na snazi od 19. decembra o. g.

Do sada su Konvenciju ratifikovali: Alžir, Australija, Bugarska, Kipar, Ekvador, Francuska, Gana, Iran, Irak, Jordan, Maroko, Nigerija, Egipat, Sirija, Švajcarska, Sudan, Tunis, SAD, Jugoslavija i Zair.

S tim u vezi predstoji priprema potrebnih materijala za Izvršni komitet UNESCO-a, koji će se sastati u proljeće, te za prvo zasjedanje Generalne skupštine zemalja-članica Konvencije, koje se planira za jesen 1976. g., za vrijeme Generalne konferencije UNESCO-a.

Zbog pripreme pravilnika i drugih akata u vezi sa Konvencijom, naročito onih koji se odnose na rad Komiteta i Fonda, UNESCO nas je putem ICOMOS-a, zamolio da pomognemo definisati:

— Kriterije za izbor kulturnih dobara, koja bi mogla uživati status baštine od univerzalnog značaja;

— Norme za konstituisanje dosijea dokumentacije o kulturnim dobrima za koje se predlaže upis u »Spisak svjetske baštine«;

— Principe, politiku, proceduru i metode za izbor kulturnih dobara za upis na »Spisak svjetske baštine«;

— Kriterije za upis dobara na »Spisak svjetske baštine u opasnosti«;

— Principe, prioritete i proceduru za izradu programa subvencija kojima bi se pomogla konzervacija dobara upisanih na »Spisak svjetske baštine u opasnosti«, te za utvrđivanje prioriteta za finansiranje iz Fonda svjetske baštine, koji stvaraju u okviru Konvencije.

U tijesnoj saradnji sa UNESCO-om, a u duhu odredaba same Konvencije, na ovim poslovima se angažirao ICOMOS (Međunarodni savjet spomenika kulture i mjesta), Rimski centar za konzervaciju kulturnih dobara kao i Međunarodna unija za zaštitu prirode i njenih resursa.

Nema sumnje da bi naša zemlja, a to znači naša služba zaštite i naši konzervatori, mogli veoma mnogo pomoći u pripremnim radovima formiranja i aktiviranja Komiteta i Fonda. Dapače, čini se sasvim logično da Jugoslavija, kao zemlja koja se veoma angažirala u pripremi i donošenju Konvencije, i koja ju je među prvima ratifikovala, dobije i odgovarajuće mjesto u prvom sastavu Komiteta, čime će naše uključivanje u međunarodne akcije dobiti još potuniji smisao.

Postavlja se, međutim, pitanje kako danas, u našem sistemu, gdje na saveznom nivou ne postoji neki čvršći oblik povezivanja naših organa zaštite, organizirati takvu aktivnost u duh Konvencije, kakva se od nas očekuje. Možda je jedan od mogućih oblika organizovanja na ovom planu naš Nacionalni komitet ICOMOS-a, s tim da mu se obezbjedi ne samo moralna podrška, već i odgovarajuća materijalna pomoć. Isto tako, bilo bi moguće da Jugoslavenska komisija za UNESCO, pri Odboru za kulturu, formira posebnu Podkomisiju za ove poslove i sa posebnim referentom koji bi pripremao materijale za rad podkomisije i izvršavao

njene zaključke. Možda bi se slično rješenje moglo naći i pri Saveznom izvršnom vijeću, uspostavljajući odgovarajući referat pri Komisiji za graditeljsko nasljeđe Savjeta za čovjekovu sredinu i prostorno uređenje. U svakom slučaju, mi ne smijemo proigrati šanse koje su pred nama, ispustiti prilike koje nam se pružaju, proigrati povjerenje koje će nam Generalna skupština sigurno ukazati zahvaljujući međunarodnom ugledu naše zemlje.

A da bismo startovali kako treba, da bi već u ovom momentu dali svoj doprinos u pripremi predstojećih akcija novoformiranih međunarodnih tijela — Komiteta i Fonda, konačno, da bi unutar vlastitog nasljeđa izvršili izbor spomenika koje ćemo predložiti za upis u Spisak svjetske baštine, potrebno je da se o iznešenim pitanjima dogovaramo odmah, ako je moguće u nastavku današnjeg skupa.